

Hussarowskiego, 1860. – 112 s.; **6.** *Grabowski M.* Pan starosta Zakrzewski. – Wilno: Nakład i druk T. Glücksberga, 1845. – 210 s.; **7.** *Grabowski M.* Wybór pism krytycznych / Wybrał, oprac. i wstępem opatrzył Andrzej Waśko. – Kraków: „Księgarnia Akademicka”, 2005. – 247 s.; **8.** *Inglot M.* Poglądy literackie koterii petersburskiej w latach 1841-1843. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1961. – 193 s.; **9.** *Kleiner J.* Rola pamięci w recepcji dzieła literackiego i w jego strukturze // Kleiner J. Studia z zakresu teorii literatury. – Lublin, 1956. – S. 77-81; **10.** *Konończuk E.* Literatura i pamięć na pograniczu kultur (Erwin Kruk – Ernst Wiechert – Johannes Bobrowski). – Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki, 2000. – 224 s.; **11.** *Kozak S.* Michał Grabowski i ukraińska poezja ludowa // „Studia Polono-Slavica-Orientalia. Acta Litteraria. – 1981. – T. VII. – S. 161-185; **12.** *Kwapiszewski M.* Wizja koliszczyzny w prozie romantycznej (Czajkowski – Grabowski – Fisz) // „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”. Sectio FF. – Vol. XX/XXI. – 2002-2003. – S. 3-16; **13.** Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka / Pod red. M. Saryusz-Wolskiej. – Kraków: Universitas, 2009. – 304 s.; **14.** *Sosnowska D.* Jak z wielości zrobić jedność? O romantycznych kłopotach z wielokulturową koncepcją narodu // Kategoria narodu w kulturach słowiańskich / Pod red. T. Dąbek-Wirgowej, A. Z. Makowieckiego. – Warszawa, 1993. – S. 87-94; **15.** *Zaleski M.* Formy pamięci. O przedstawianiu przeszłości w polskiej literaturze współczesnej. – Warszawa: Wydawnictwo IBL, 1996. – 237 s.

Булаховська Ю.Л. (Київ, Україна)
Про традиції творчості Жюльє Верна
у творчому доробкові Станіслава Лема (кілька думок)

У статті Ю.Л.Булаховської йдеться про традиції в галузі саме наукової фантастики видатного французького письменника – Жюльє Верна – у науковій фантастиці відомого польського письменника нашої доби – Станіслава Лема. Акцентується: гуманістична спрямованість творчості обох митців; їхня ідейно-тематична настанова на підтримку національної незалежності у боротьбі колоній; головними героями їхньої творчості є люди відважні, порядні й мислячі. Говориться і про виразну сатиричну спрямованість та роль гумору у їхньому творчому доробкові.

Ключові слова: наукова фантастика; образи вчених і винахідників; сатиричне забарвлення; роль гумору.

В статтє Ю.Л.Булаховской рєчь идєт о традици в облaсти именная научной фантастики выдающегося французского писателя – Жюльє Верна – в научной фантастике известного польского писателя нашей эпохи – Станислава Лема. Акцентируется гуманистическая направленность творчества этих художников слова; их идейно-тематическая установка на поддержку национально-освободительной борьбы колоний; главными героями их произведений являются люди передовой мысли и сильного характера, морально порядочные. Речь идет и о выразительной сатирической направленности и роли юмора в их произведениях.

Ключевые слова: научная фантастика; образы ученых и изобретателей; сатирическая окраска; роль юмора.

This article touches upon the traditions of famous French writer – Jules Verne in the literary creations of wellknown Polish author of our time – Stanislaw Lem. In the centre attention of this article are: the style of scientific literary creations; les images of scientists as literary heroes, the satire hue and the part of humor.

Key words: *the scientific creations; the satire hue and the part of humor.*

У численних статтях польських, російських і українських літературознавців, присвячених творчості Станіслава Лема (хвалебного змісту), нерідко з певним презирством згадується, однак, про те, що він, „за традицією”, є продовжувачем „легковажної”, хоч колись і дуже популярної творчості Жюль Верна. Я хочу заперечити це однозначне щодо видатного французького письменника судження і зробити спробу кваліфіковано поговорити про творчість обох авторів, яких вважаю першорядними, а не другорядними письменниками. Отже, починаймо розмову.

У даному разі на підтвердження моєї „тези” наведу твердження про інтерес Жюль Верна до винаходів сучасної йому науково-технічної думки, зокрема, стислі, але кваліфіковані характеристики, дані йому, перш за все, в Українській Літературній Енциклопедії: „Верн (Verne) Жюль (1828-1905) – французький письменник. Один з основоположників жанру науково-фантастичного роману. Автор 65 романів і науково-популярних книг. У романах: „Від Землі до Місяця” (1865); „Навколо Місяця” (1869); „Двадцять тисяч льє під водою” (1870) та інших він передбачив ряд майбутніх науково-технічних винаходів; створив образи вчених-гуманістів. Підтримував національно-визвольну боротьбу колоній. („Діти капітана Гранта”; „Двадцять тисяч льє під водою”; „Таємничий острів”). У романах-антиутопіях („П’ятсот мільйонів бегуми” (1879); „Володар світу” (1895) застерігав людство від винахідників смертоносної зброї. Зокрема, це стосується останніх його творів, що набули чіткого політичного забарвлення („Догори дном” (1889), „Плавучий острів” (1895) – тобто виразних творів-попередників у цій галузі [2, 294-293].

Характерно, що саме таким творам серед інших, відповідають якраз яскраві російськомовні та україномовні переклади. Це і „Діти капітана Гранта”, і „Двадцять тисяч льє під водою”, і „Таємничий острів”, це і „Плавучий острів”. До того ж, був виданий російськомовний Бібліографічний покажчик творів Ж.Верна (М., 1959) і науково-популярні, з літературно-художнім ухилом, книжки про самого Ж.Верна – типу книжки Є.Брандиса – „Жюль Верн” (Л., 1963).

У статті про французького письменника в Українській Радянській Енциклопедії [3, 315] твердиться ще категоричніше, що це – „класик науково-фантастичної літератури”; своє письменницьке визнання він здобув одразу ж після публікації свого твору „П’ять тижнів на повітряній кулі” (1863); цілком справедливо підкреслюється, що позитивними героями творів

Ж.Верна були якраз люди сильної вдачі, кмітливі й безкорисливі – відважні моряки; допитливі мандрівники й діячі науки. В усіх цих творах важливе місце посідає боротьба за соціальну справедливість і національну незалежність. Це стосується, зокрема, принаймні трьох найзнаменитіших його романів: „Діти капітана Гранта” – боротьба за незалежність Шотландії від утисків монархічної Великобританії і романів-дилогії: „Двадцять тисяч льє під водою” і „Тасмничий острів” – про боротьбу за незалежність Індії від тієї ж Великобританії, де в центрі уваги знаходиться героїчна й водночас трагічна постать капітана Немо з підводного човна – насправді індійського принца Докара, що втратив у цій боротьбі: і свою улюблену Батьківщину, і всю свою улюблену родину, та так і не здався у цій боротьбі.

„Русская литературная энциклопедия” [1, 177-182] справедливо підкреслює й те, що про всі науково-технічні знахідки французький письменник писав не лише „зі своєї голови” як фантаст, а після наполегливого знайомства з новітньою літературою: в галузі географії; мореплавства; економіки; науки і техніки; астрономії.

Інша тема творів Ж.Верна – це не лише події на Землі, а і в сфері саме Астрономії, і йшлося там притому – не лише про вигадані країни на інших планетах, а й про соціально-моральні проблеми „земного людства”. Підкреслимо, що видатний французький автор ставив собі у своїх художніх творах не тільки розважально-сюжетну мету – для цікавого читання, а й мету пізнавально-виховну, зокрема, для молодого покоління.

У популяризації його творів дуже йому допоміг відомий французький видавець Етцель, котрий збагнув, хоч і ризикуючи „новітнім” літературним жанром – науковою фантастикою, - що і кого він має у творчому доробкові Жюль Верна і в його особі як автора. На думку Етцеля, Жюль Верн „піднімає” читача над „середнім” рівнем і надає тому читачеві того ентузіазму, що піднімає над звичайним щоденним побутом, „пропагуючи” йому здобутки науки й техніки як запоруку майбутнього позитивного розвитку суспільства.

Саме творчість таких „яскравих” і „популярних” письменників (у кращому розумінні цього слова) й „рекомендують” Ж.Верну – „до пари”. Це Дюма-батько з його численними історичними романами, де „вигадка” наявно „домінує” над історичною правдою, або Майн-Рид з його безсмертним „Вершинок без голови”. Природно, що глибина висвітлення історії й сила пригодницького хисту зовсім не рівна у цих письменників, однак письменницький їх вплив на Ж.Верна – безперечний.

Назвемо й деякі „побіжні” літературознавчі розвідки такого плану, скажімо, – В Росії – К.А. Сатухіна „Жюль Верн и Майн-Рид и образовательное значение их произведений” [4] або – у Франції: I.Bastorol “Jules Verne – auteur des voyages extraordinaires” [5] – тих саме – не просто подорожей (що само по собі вже цікаве для читання), а саме дивовижних подорожей „надзвичайних”.

Повертаючись у нашій розмові до постаті Станіслава Лема і як

виразного представника саме фантастичних жанрів, де буде превалювати в одних випадках – інтерес до технічних винаходів, в інших – мотиви соціальні (в стилі «філософської антиутопії» - «Солярис»), ще в інших – моменти просто детективного «дослідження» («Слідство»).

Значною «нотою», з мого погляду, буде тут звучати, однак, не тема загибелі на інших планетах, внаслідок «перенасичення» того суспільства технічною цивілізацією, наприклад, в романах «Астронавти», «Повернення з зірок», описи планети Індіотів, де крах розв'язання проблем економічних призвів до одностайного рішення – загального самознищення усіх мешканців в колосальній відповідній машині, куди всі приречені заходять, до того ж, дуже радісно і цілком з власної волі.

Гострою критикою пройнята у Лема і система резервів, для всіх, заздалегідь заготовлена, – для будь-кого в разі якоїсь загальної або особистої катастрофи, коли, виявляється, «зарезервувати» можна будь-кого, зробивши «відповідну копію», тим краще – близьких родичів, ще краще – близькоків.

І ця «теза» психологічно будується на тому, що саме таке суспільство не вбачає в будь-кому окрему людину: з її духовною й неповторною сутністю.

Часом негативно ставився Лем і до науковців-винахідників, далеко не гуманістів, типу професора Фаррагуса (з твору «Кінець світу о восьмій годині»), коли цей професор-відкривач могутньої рідини – колосального вибухового заряду, здатної, на його переконання, знищити на Землі все живе, та й саму Землю вмить як Планету, хоче поставити для доведення свого припущення – смертельний дослід: тільки тому, щоб довести правильність свого припущення – у дискусії з іншими вченими, які в його винаході – сумніваються.

Трагічним по суті є і знаменитий твір Лема - «Астронавти», де земні мандрівники у всесвітньому просторі – не знаходять тепер на Венері живих істот: їх знищила «бездушна техніка», яка й зараз, цілком без них, працює бездоганно: вночі «розводяться» самі собою мости над великими річками, щоб пропустити по тих річках пусті пароплави; працюють залізничні й дорожні знаки, запалюючись то «червоним», то «жовтим», то «зеленим» світлом – на вулицях і особливо на перехрестях, де вже немає жодного руху: ні машинного, ні людського, і таке інше.

Ці твори Лема виглядають трагічно, як і «Солярис», де у вигляді нібито цілком живих істот, насправді фігурують лише привиди тих, хто загинув з вини астронавтів, - дітей, жінок, родичів.

Наші сучасні дослідники-літературознавці не люблять акцентувати на інших, дрібніших критичних зауваженнях Лема (звичайно ж, у художній формі), тобто тих надмірних захопленнях наших сучасників, які не свідчать про високу інтелектуальність нашого суспільства (скажімо, надмірне захоплення «футболом» або спортивними вправами – без певної мети). Лем, у даному разі, говорив про безсумнівність того явища, коли автомобільні перегони стають сенсом життя і фінансовим джерелом такого

існування. Був він і противником надмірного захоплення шахами: тільки заради того, щоб один з партнерів обіграв, (тобто «обставив») іншого.

Однак, в сатирі Лема, є й чимало гумористичного. Маємо на увазі, наприклад, виникнення машини з продовження часу, якою один репортер скористався невдало і, почавши чхати, замість однієї хвилини чхав безперервно кілька годин.

Інший гумористичний приклад, коли помилково (за новою технічною знахідкою) переслали теоретично замість одного нареченого з цього міста до іншого – тобто двох наречених; обидва вони, перетворившись на реальних людей, постали перед нареченою, наполегливо доводячи їй, що кожний з них і є справжнім нареченим.

Сміх викликає й система освіти на одній з віддалених планет, куди потрапляє «дуракуватий мандрівник» - професор астрології Йон Тихий. На цій Планеті ніхто й ніколи не міняв систему освіти й шкільні програми, навіть коли вони навayo суперечать здоровому глуздові: Учень-відмінник доповідає, що на Планеті Земля немає живих, розумних істот – типу людей. Присутній тут Йон Тихий – обурений. Як же, немає розумних людей, коли я – живий і розумний (з Планети Земля) сиджу зараз перед вами! Йому відповідають, що це – нікого не обходить. Якщо так колись було зазначено у шкільній Програмі, то так далі й буде.

Що стосується Жюля Верна, то відомо, що його твори стали користуватися значно більшим успіхом, коли в них з'явилася симпатична, та все-одно дещо гумористична постать вченого-Паганеля (до речі, за порадою Етцеля), який сів помилково не на той корабель і став через те мандрувати в інший бік світу, ніж це ним планувалося раніше; помилково вивчив мову португальську замість іспанської і, нарешті, але цілком випадково, врятував своїх друзів, «спрямувавши» їхній корабель не в той порт, де на нього чекали розбійники, а в зовсім інший, «дружній».

Отже, постать Паганеля є все-таки чимось подібною до симпатичної постаті Йона Тихого у Лема, хоча й позбавленої наукових здібностей «французького героя».

Звернімо також увагу і на переважаючу пригодницьку сюжетність у обох авторів (котрі паралельно друкують і свої «наукові знахідки»). Тобто їхні твори (навіть «сюжетні») орієнтуються все-таки на наукову фантастику, а не на модну тепер «фентезі». Їхніми героями є живі люди – у соціально-психологічному розрізі, лише на тлі науково-технічних здобутків, а не навпаки.

Якщо б мені (як письменниці-любительниці) надали таку можливість, то я теж навела б декілька «художніх прикладів» - у стилі «дистанційної», «розумової» подорожі на кораблі, де б „розшукала” справжню могилу й історію смерті Наполеона Бонапарта на острові Святої Єлени, виходячи з вірша М.Ю.Лермонтова (за Сюлли Прюдомом) „Воздушный корабль” („Есть остров на том океане – суровый и мрачный гранит; на острове том есть могила, а в ней Император зарыт...”).

Розшукала б справжнє місце загибелі і всю історію „таємничого”

зникнення назавжди видатного дослідника й мандрівника Півночі нашої доби – Руаля Амундсена (за віршем Костянтина Симонова, йому присвяченим): „...Рыбачий бот, уйдя на промысла, нашел конец его бессмертной славы – Обломок обгоревшего весла.”

Я б „розшукала” корабель з картини Гюстава Доре – корабель, навіки замерзлий серед Торосів Північного моря, а ще й „долю” того біленького вітрила (серед інших – йому подібних), котре фігурує у вірші М.Ю.Лермонтова „Белеет парус одинокий в тумане моря голубом...”.

Розповіла б я (це вже віршів зовсім не стосується) і про „скульптурну постать” мого діда по матері – земського лікаря Д.М.Іванова у райцентрі Валки, на Харківщині, якому чоловік маминої сестри Алли – Шура – відомий український скульптор поставив колись жартома масивну його скульптуру на околиці нашого величезного садка (у дві десятини), щоб відлякувати цією людиноподібною скульптурою від наших фруктів не тільки дуже ласих до них птахів, а і деяких хлопців-підлітків (з сусідніх сіл) – теж до тих фруктів дуже ласих.

Гадаю, ті хлопці – давно дорослі, навіть – старі, а наш садок – з усіма фруктовими деревами, квітами та й тією „місцевою” скульптурою – згорів вщент під час Великої Вітчизняної війни. До того ж, ці „фентезі” аж ніяк не вписуються, навіть тематично, у розміри даної статті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верн Жюль // Русская литературная энциклопедия: Т. 2. – М., 1982. – С. 177–182;
2. Верн Жюль // Українська літературна енциклопедія. – Т. 1. – К., 1983. – С. 294–293;
3. Верн Жюль // Українська радянська енциклопедія: у 5-ти т. – Т. 2. – К., 1988. – С. 315;
4. Сатухін К.А. Жюль Верн и Майн-Рид и образовательное значение их произведений // Естествознание и география. – 1912. – №11;
5. Bastorol I. Jules Verne – auteur des voyages extraordinaires. – Paris, 1883.

Булаховська Ю.Л. (Київ, Україна)

Деякі типологічні зіставлення в галузі наукової фантастики щодо художньої прози (Станіслав Лем, Олександр Беляєв, Юрій Смолич)

У статті Ю.Л.Булаховської йдеться про типологічне зіставлення творів видатних сучасних письменників в галузі наукової фантастики: польського – Станіслава Лема; російського – Олександра Беляєва і українського – Юрія Смолича.

Ключові слова: наукова фантастика, типологічні зіставлення, жанр.

В статтє Ю.Л. Булаховской речь ідєт о типологическом сопоставлении произведений в области научной фантастики выдающихся современных писателей: польского – Станислава Лема; русского – Александра Беляева и украинского – Юрия Смолича.

Ключевые слова: научная фантастика, типологические сопоставления, жанр.